

Lunds Universitet
Sociologiska institutionen

Identitet

Stora tänkares tankar om skapandet av identitet

Författare: Katarina Skantze Mansnérus

Uppsats SOC464, 61-80 poäng

HT-2003

Handledare: Anna-Lisa Lindén

Abstract

Författare: Katarina Skantze Mansnérus

Uppsats SOC 464, 61-80 poäng

HT-2003

Handledare: Anna-Lisa Lindén

Den här uppsatsen behandlar ämnet identitet och hur de identitetsskapande processerna analyserats av olika teoretiker från skiftet mellan 1800- och 1900-talet och fram till idag. Problemformuleringen grundar sig i att individen i dagens samhälle har helt andra möjligheter än i tidigare samhällen att utveckla sin identitet, och frågeställningen inbegriper hur identitet kan förstås i förhållande till det omgivande samhället och till andra individer. Syftet blir således att tolka och jämföra olika teoretikers syn på hur skapandet, och upprätthållandet, av en individs identitet hänger samman med det omgivande samhället och de interaktionsformer som individen deltar i.

Uppsatsen är teoretisk och metoden som använts är kvalitativ och tolkande. Metodkapitlets tyngdpunkt ligger därför på textanalys och källkritiska regler.

Teorikapiteln består av tre olika delar som tar sin början i sekelskiftets sociologer, här representerade av Emile Durkheim och Georg Simmel. Durkheims tankar om arbetsdelning och anomi diskuteras, liksom Simmels analys av små grupper samt vad en monetär ekonomi innebär för individens identitetsskapande. Den andra delen behandlar tre av Chicagoskolans stora tänkare, Georg Herbert Mead, Charles Horton Cooley samt Erving Goffman. Primärt diskuteras Meads och Cooleys teorier om jagets skapande och Goffmans dramaturgiska interaktion. Det sista kapitlet i teoridelen tar upp Manuel Castells teori om nätverkssamhällets effekt på individens identitetsskapande.

I den avslutande diskussionen jämförs de olika teorierna, och likheter och skillnader analyseras.

Nyckelord: identitet, jaget, interaktion, roller, arbetsdelning, spegeljaget, dramaturgisk interaktion, nätverkssamhället

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemformulering och syfte	1
1.2	Avgränsningar	2
1.3	Identitetsbegreppet	3
1.4	Disposition	4
2	Metod	4
2.1	Val av källor	5
2.2	Källkritik	5
2.3	Textanalys	6
3	Sekelskiftets sociologer	7
3.1	Förändring genom arbetsdelning	7
3.1.1	<i>Arbetsdelningens två solidariteter</i>	8
3.1.2	<i>Arbetsdelningens anomi</i>	9
3.2	Identiteten och pengarnas filosofi	9
3.2.1	<i>Gruppens betydelse</i>	10
3.2.2	<i>The Philosophy of Money</i>	11
4	Chicagoskolans symboliska interaktionism	12
4.1	Jagets uppkomst	13
4.1.1	<i>Handlingen</i>	13
4.1.2	<i>Jaget och den generaliserande andre</i>	14
4.2	Det organiska spegeljaget	15
4.2.1	<i>Spegeljaget</i>	16
4.3	Den dramaturgiska interaktionen	17
4.3.1	<i>Framträdandet</i>	18
4.3.2	<i>Vad är verkligt?</i>	18
5	Den nya tidens identitet	19
5.1	Identiteten i nätverkssamhället	20
5.1.1	<i>Identitetsbyggandet</i>	21
6	Avslutande diskussion	22
6.1	Paradigmskiften	22
6.1.1	<i>Positiva bieffekter</i>	23
6.2	Identitetens skapande	23
6.2.1	<i>Samhällets påverkan</i>	24
6.3	Dryga hundra år av identitetsskapande	25
6.3.1	<i>Multipla identiteter och identitetsformer</i>	26
7	Källförteckning	27

1 Inledning

Den här uppsatsen handlar om identitet, ett begrepp som sociologer i alla tider intresserat sig för. Idén till uppsatsen fick jag från en artikel av Patrik Aspers i *Sociologisk forskning* (1:2002). Aspers behandlar interaktionsformer, och jämför interaktionen i tidiga samhällena med de i nätverksamhället. De tekniska framstegen, och de levnadsomständigheter som följt med dessa, har liksom tidigare utveckling i människans historia fört med sig nya premisser för det sociala livet. Aspers artikel fick mig att intressera mig för hur förutsättningarna för individens identitetsskapande process har förändrat sig genom åren, och framförallt hur olika teoretiker uppfattat dessa processer. Ämnet är intressant eftersom samhällsförändringar, såväl tekniska som sociala, måste föra med sig ändrade premisser för samhällsinnevanornas levnadsomständigheter.

De möjligheter till kommunikation som finns idag, och de förhållanden som individen lever under, har gjort det möjligt för individen att anta olika identiteter på olika arenor. På den anonyma plattform som Internet erbjuder är det lätt för individen att fritt välja vilka egenskaper hon/han vill tillskriva sig själv. Dessa möjligheter var tidigare begränsade eftersom de olika arenorna ofta flöt in i varandra. Före industrialiseringen var det vanligt med storhushåll, och individerna både arbetade och umgicks med i stort sett samma grupp av människor. Interaktionen såg därför annorlunda ut, jämfört med idag, och möjligheterna till att ”förstå” sig var små. Detta innebar en begränsning för individen, men kan också ses som en frihet, något som gjorde livet mindre komplicerat. Vid användandet av flera olika identiteter kan det tänkas vara svårt att skilja dem åt och att använda rätt identitet vid rätt tillfälle.

1.1 Problemformulering och syfte

Problemformuleringen grundar sig i att individen i dagens samhälle har helt andra möjligheter än i tidigare samhällen att utveckla sin identitet. Det är nu möjligt att vara en person på jobbet, en hemma och ytterligare en annan på Internet. Detta leder till en mängd frågor. Bidrar dessa möjligheter till en mer ”fullständig” bild av individen, eller gör det snarare livet mer komplicerat, och i en värld där alla har många olika identiteter, vilken är då sann? Dessa frågor är dock enligt min uppfattning alltför komplexa för att behandlas i en magisteruppsats. Jag har i stället valt att koncentrera mig på den mer övergripande

frågeställningen om hur identitetsskapande processer kan förstås i förhållande till det omgivande samhället och till andra individer.

Syftet med uppsatsen är att tolka och jämföra olika teoretikers syn på hur skapandet, och upprätthållandet, av en individs identitet hänger samman med det omgivande samhället och de interaktionsformer som individen deltar i.

1.2 Avgränsningar

Jag gör inga anspråk på att vara heltäckande i min analys. Uppsatsen utgår från sex teoretiker, vars tankar jag anser spegla den tid som rådde när teorierna skapades. Det finns säkert andra tänkare som skulle kunna vidga förståelsen, men eftersom utrymmet och tiden är begränsad nöjer jag mig att behandla Emile Durkheim, Georg Simmel, George Herbert Mead, Charles H. Cooley, Erving Goffman samt Manuel Castells. Min förhoppning är att dessa teoretiker kan ge en bild av hur de identitetsskapande processerna kan studeras samt, i förlängningen, vilka förändringar som skett över tiden.

Durkheim och Simmel, som får representera de tidiga sociologerna, analyserade bland annat industrialiseringen och urbaniseringens effekt på individen. De båda teoretikerna bör kunna ge en bild av hur samhället uppfattades i skiftet mellan 1800- och 1900-talen, och hur individens identitetsskapande påverkades av de stora förändringar som då ägde rum. Chicagoskolans Mead och Cooley var främst verksamma på 1920-talet och tillhör den symboliska interaktionismen, som bland annat vidareutvecklade Simmels tankar. Jag hoppas att genom Mead och Cooley få en förståelse för hur individen kan skapa sig en identitet genom interaktion med andra. Som representant för tiden för välfärdssamhällets utbyggnad i västvärlden har Goffman valts. Han har genom sitt dramaturgiska perspektiv fört den symboliska interaktionismen ytterligare ett steg längre och förklarar skapandet av identitet som ett skådespel, beroende av både aktör och åskådare. Slutligen får Castells analys representera det nya nätverkssamhällets effekter på individens identitet.

Uppsatsen är tolkande och analysen kommer att ske utifrån de premisserna. Andra kan uppfatta teoretikerna på ett annat sätt och därmed göra en annan analys. Uppsatsen hermeneutiska utgångspunkten sätter dock författarens förförståelse och upplevelse av situationen i centrum.

1.3 Identitetsbegreppet

Begreppet identitet kan definieras på många olika sätt och jag vill därför redan här redogöra för min användning av begreppet. Eftersom tre av teoretikerna i min analys tillhör den symboliska interaktionismen så anser jag det vara lämpligt att utgå från Herbert Blumers definition av det som jag kallar identitet, "the self". Ritzer (2000) menar att Blumers definition hjälper individen att agera mot, istället för att bara svara på, stimuli.

Nothing esoteric is meant by this expression [self]. It means merely that a human being can be an object of his own action ... he acts towards himself and guides himself in his actions toward others on the basis of the kind of object he is to himself (Ritzer 2000, s. 361).

Jag likställer alltså Blumers begrepp med mitt identitetsbegrepp. Jag menar att det som ryms i Blumers definition också skulle kunna kallas en individs identitet och att den, liksom jaget, gör att individen svarar på ett visst sätt på stimuli från andra individer och från samhället i stort. Begreppen jaget och identitet kommer därför i uppsatsen att användas synonymt.

Det finns emellertid de som ser identiteten som en process. Castells (2000) definierar identitet som "den process där mening skapas på basis av ett kulturellt attribut, eller besläktade uppsättningar av kulturella attribut, som får prioritet framför andra källor till mening" (Castells 2000, s. 20). Castells definition utgår från ett makroteoretiskt tänkande och skiljer sig därför från Blumers, men det är, enligt min åsikt, möjligt att även se på Castells definition som respons på stimuli, här uttryckt som kulturella attribut. Individens mening, eller identitet, skapas som svar på influenser utifrån, och begreppet kan därför, trots de ursprungliga skillnaderna, likställas med Blumers begrepp jaget.

Enligt Ritzer (2000) ansåg Simmel att grunderna till allt socialt liv låg i medvetna individer som interagerade med andra individer av en mängd olika anledningar, motiv och intressen. Simmel menade också att en aktör kan ta till sig externa stimuli som hon/han sedan utvärderar för att prova ut olika former av respons. Aktören kan efter denna process bestämma sig för ett lämpligt agerande. Simmels emfas på den medvetna aktören som svarar på stimuli gör att Blumers definition av identitet kan användas även i tolkandet av Simmels teorier.

Durkheim ställer till större problem begreppsmässigt då han främst intresserade sig för makro- och strukturfunktionalistiska teorier. Durkheim resonerade i termer av att sociala fakta, till exempel kollektiv moral, sätter ramarna för samhället och individen,

At the most general level, Durkheim was concerned with the way in which collective morality constrains people both externally and internally. In one sense, nonmaterial social facts stand outside people and shape their thoughts (and actions) (Ritzer 2000, s. 99).

Durkheim menar alltså att det är det omringgivande samhället med dess kollektiva värderingar som påverkar individens identitetsskapande. Till skillnad från övriga teoretiker uppfattar han inte interaktionen med andra individer som viktigast, utan snarare individens plats i samhället, vilket ligger i linje med hans makroteoretiska tänkande. Detta behöver dock inte ställa till några problem för uppsatsen, utan snarare berika den, då det i övrigt dominerande mikroperspektivet får en motpol. Syftet med uppsatsen är även att se hur det omgivande samhället påverkar individens identitet, och samhället inbegriper ju såväl interaktion med andra individer som samhällsstrukturen.

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds med ett metodkapitel, där tyngdpunkten läggs på en diskussion runt källkritiska förhållningssätt, samt en redogörelse för textanalys. Därefter följer teoridelen där teoretikerna behandlas i kronologisk ordning, för att läsaren ska kunna förknippa de olika teorierna till tiden som rådde när de skapades. Teoridelen inleds med sekelskiftets sociologer, Durkheim och Simmel, för att sedan gå över till Chicagoskolans symboliska interaktionism, här representerade av Mead, Cooley och Goffman. Teorikapitlet avslutas med den nya tidens identitetsskapande som Castells ser det. Uppsatsen avslutas med en diskussion där skillnader och likheter mellan teorierna analyseras.

2 Metod

Den här uppsatsens frågeställning föranleder en kvalitativ och tolkande metod, och eftersom uppsatsen vilar på hermeneutisk grund, är målet att utifrån författarens förståelse, förstå det undersökta problemet.

Då inget eget material har samlats in, och uppsatsen därför grundar sig på litteratur författad av andra, blir källkritik och textanalys extra viktiga delar för uppsatsens metodik. Det är också viktigt att presentera hur använd litteratur har valts.

2.1 Val av källor

Torsten Thurén (2001) definierar tre regler som kan vara en utgångspunkt vid val av litteratur:

- Ett urval är skevt om fakta undanhålls som är relevanta utifrån det valda perspektivet.
- Ett urval är skevt om den som har gjort urvalet har anledning att dölja hur urvalet är gjort.
- Ett urval är skevt om ytterligare information ändrar helhetsbilden.

I utformandet av den här uppsatsen har lämplig litteratur, i förhållande till syfte och problemformulering, valts ut på bibliotek och efter rekommendationer från andra. Urvalet är gjort för att täcka in uppsatsens område och bör på ett tillfredsställande sätt ge svar på problemformuleringen. Inga fakta är medvetet undanhållna och ytterligare information bör inte ändra den helhetsbild som uppsatsen strävar efter att ge. Skevhet i urvalet bör inte heller uppstå då jag inte ser någon anledning att dölja hur urvalet gått till, något som jag här har presenterat.

2.2 Källkritik

Vid användandet av publicerat material krävs en kritisk hållning och att källorna granskas på ett adekvat sätt. Thurén (2001) anger fyra källkritiska kriterier som varje författare bör ha i åtanke vid användande av utomstående källor. Källan ska vara *äkta*, alltså vara det den utger sig för att vara. Thurén menar vidare att *tidssambandskriteriet* bör vara uppfyllt, det vill säga ju längre tid som gått mellan en händelse och källans berättelse om denna händelse, desto större skäl finns det att betvivla källan. En källa bör dessutom vara *oberoende* och inte vara ett referat eller en avskrift av en annan källa. Det ska inte heller finnas anledning att misstänka att källan ger en falsk bild av verkligheten på grund av någons personliga, ekonomiska, politiska eller andra intressen att förvränga verklighetsbilden, den ska med andra ord vara *tendensfri*.

Källorna i denna uppsats uppfyller enligt min mening, Thuréns kriterier, då jag i huvudsak kommer att använda texter skrivna av de teoretiker jag vill undersöka. Mina källor är alltså både äkta och oberoende. De får dessutom antas uppfylla tidssambandskriteriet. Källorna får också antas vara tendensfria då det är svårt att tänka sig

att de valda teoretikerna skulle ha någon medveten anledning att förvränga den verklighet de levde i.

2.3 Textanalys

Textanalys används för att förstå och utläsa det som är betydelsefullt i en text. Eftersom det här arbetet är sammanställt med kvalitativ metod krävs en förförståelse för att kunna tolka textkällorna. Detta för att i texterna kunna avgöra vad som är viktigt och vad som är mindre viktigt för uppsatsens syfte (Thurén, 2001). Holme och Solvang (2001) skiljer mellan två typer av källor, sådana med kognitiv och sådana med normativ karaktär. Det kognitiva källmaterialet syftar till att få en allmän uppfattning om förhållanden som rådde och hur de upplevdes medan det normativa materialet ger en bild av förhållningssätt, avsikter, krav och riktlinjer. Källorna är dock aldrig renodlat kognitiva eller normativa, även om en källa oftast domineras av den ena eller den andra aspekten. De teoretiska texterna som den här uppsatsen grundar sig på är i huvudsak kognitivt då de strävar efter att ge en bild av rådande förhållanden. För båda typerna av text krävs förståelse, som i sin tur kräver inlevelseförmåga, empati och i viss mån förkunskaper, det vill säga förförståelse. Vad som fordras för att kunna göra en hermeneutisk tolkning av en text är alltså en kombination av intellektuell kunskap och empati. Viktigt är också att komma ihåg att alla tolkningar är provisoriska (Thurén, 2001).

För att analysera en litteraturkälla på ett systematiskt sätt är en helhetsanalys lämplig. Analysmetoden kan delas in i tre faser.

1. *Val av tema eller problemområde.* Vid genomläsning av materialet kan vissa teman eller delområden upplevas som extra betydelsefulla. De kan återkomma i flera olika texter, eller så kan olika texter framställa till synes motsägande påståenden. I denna fas kan också den teoretiska uppfattningen jämföras med den empiriska.
2. *Formulera frågeställningar.* Utifrån de val som gjordes i den första fasen formuleras frågeställningar som arbetet i fortsättningen ska utgå från.
3. *Systematisk analys.* Textkällorna går igenom igen och analyseras utifrån de frågeställningar som valts ut i fas två. Viktiga stycken och citat som uttrycker den mest typiska åsikten markeras för att kunna användas i det slutgiltiga arbetet (Holme & Solvang, 2001)

De tre faserna ger en bra beskrivning av hur den här uppsatsen har växt fram och hur textanalysen har gått till. Efter att intressant litteratur valts ut genomlästes materialet snabbt och stycken som behandlade identitetsskapande och interaktion noterades. Vid ytterligare en genomgång av materialet markerades viktiga sidor, stycken och meningar för att lätt kunna använda dem i författandet av uppsatsen.

3 Sekelskiftets sociologer

Emile Durkheim och Georg Simmel verkade i skiftet mellan 1800- och 1900-talen och kan sägas vara barn av sin tid. De intresserade sig bland annat för urbaniseringens påverkan på individen, något som de själva såg de praktiska konsekvenserna av. Ett annat centralt tema var hur den monetära ekonomin och industrialiseringen skapat nya förutsättningar för den moderna människan. Durkheim och Simmel var bland de första stora sociologerna och präglar och påverkar sociologer än idag. Durkheim påstås ofta stå bakom det som Talcot Parsons senare utvecklade till strukturfunktionalismen och Simmels forskning om grupper kom att lägga grunden till den symboliska interaktionismen.

Durkheim, som var utpräglad makrosociolog, ansåg att samhället skulle studeras genom empiriska undersökningar. Han uppfattade samhället som en organism vars utveckling de enskilda individerna inte har någon möjlighet att påverka. Det enda de kan göra är att påskynda eller försöka hindra den (Calais, 1978). Simmel var främst intresserad av det sociala livets former och har spelat en signifikant roll i utvecklingen av forskning om interaktion i mindre grupper av individer. Trots att Simmel ofta ses som en utpräglad mikrosociolog kan några av hans teorier, speciellt de om konflikter, användas i såväl mikro- som makroanalys (Andersson, 1978).

3.1 Förändring genom arbetsdelning

Emile Durkheim arbetade främst med samhällets storskaliga strukturer och dess inverkan på individens tankar och handlingar. Durkheim ville särskilja sociologin från filosofin och psykologin och ge vetenskapen ett eget, separat, ämnesområde. Han utvecklade därför begreppet sociala fakta som definieras som sociala strukturer och kulturella normer som är externa och tvingande för individen. Dessa fakta ska behandlas och studeras empiriskt som om de vore ting. Durkheim skilde mellan de två huvudgrupperna materiella och immateriella sociala fakta, och det var de senare som han ägnade mest intresse. Normer, värderingar och kultur är exempel på vad Durkheim kallade immateriella sociala fakta.

Dessa fakta är alltså i huvudsak tvingande mentala fenomen som återfinns hos individen, men vars ursprung ligger utanför individens påverkansmöjligheter. De materiella sociala fakta består i Durkheims analys av till exempel samhället och institutioner i samhället, så som kyrka och stat. Dessa fakta antas fylla en lika viktig funktion för samhället som organen hos en levande organism (Ritzer, 2000).

3.1.1 Arbetsdelningens två solidariteter

Durkheim ansåg att den ökande arbetsdelningen i samhället påverkade mer än bara den ekonomiska sektorn, ”we can see its increased influence in the most diverse sectors of society. Functions, whether political, administrative or judicial, are becoming more and more specialised” (Durkheim, 1997, s. 2). Durkheim grundar sin analys i *The Division of Labor in Society* på tanken om samhället som två idealtyper, där det ena är ett jordbruks-samhälle och det andra är ett urbaniserat, industrialiserat, samhälle. Det mer primitiva samhället präglas av en mekanisk solidaritet och har ingen eller mycket låg grad av arbetsdelning och en likriktad social struktur. Den nya typ av samhälle som industrialiseringen förde med sig karaktäriseras däremot av en hög grad av arbetsdelning och detta medför, i Durkheims termer, en organisk solidaritet.

Arbetsdelningens funktion blir grundläggande för Durkheims vidare analys eftersom ett fenomen utan funktion inte har något existensberättigande. Durheim (1997) menar att arbetsdelningens funktion inte bara består i att förse samhällets innevånare med produkter för ett liv i lyx, utan att den också är en förutsättning för samhällets överlevnad. Detta kan förklaras med Durkheims tankar om att ett samhälle med hög arbetsdelning skapar möjligheter för individen att utveckla såväl en solidaritet med andra som sin egen individualitet. Eftersom de flesta innevånarna i det mer primitiva jordbrukssamhället hade samma färdigheter uppstod lätt konkurrens. I ett samhälle präglad av organisk solidaritet är innevånarna däremot beroende av varandra eftersom arbetsdelningen är större. Den som arbetar inom industrin har varken tid eller kunskap att odla sin egen gröda och baka sitt eget bröd. Individerna binds alltså samman på ett sätt som inte kan ske i samhället med mekanisk solidaritet. Det primitiva samhällets hålls däremot samman just av likheten mellan innevånarna, alla engagerar sig i liknande aktiviteter och har i stort sett samma skyldigheter. Arbetsdelningen skapar alltså möjligheter till, och behov av, att utveckla sin egen identitet.

Whereas the other solidarity [mekanisk] implies that individuals resemble one another, the latter [organisk] assumes that they are different from one

another. The former type is only possible in so far as the individual personality is absorbed into the collective personality; the latter is only possible if each one of us has a sphere of action that is peculiarly our own, and consequently a personality (Durkheim, 1997, s. 85).

Skiftet från mekanisk till organisk solidaritet sker enligt Durkheim (1997) när antalet individer, och interaktionen emellan dem, ökar. Det ökande antalet aktörer i jordbrukssamhället skapar mer konkurrens och en hårdare kamp för överlevnad, något som i längden är ohållbart. Övergången till ett industrialiserat samhälle, och den ökade effektivitet det medför, låter individerna, och den sociala strukturen som skapas, leva i ett samhälle präglad av fredlig samexistens istället för konflikt.

3.1.2 Arbetsdelningens anomi

Även om arbetsdelningen för med sig många fördelar pekar Durkheim (1997) även på de problem som kan uppstå. Han ser bland annat en ökning av ekonomiska kriser och konkurser. Detta kan dock inte föras tillbaka på den ekonomiska utvecklingen eftersom antalet aktörer på marknaden inte ökat, snarare har affärlivet blivit mer koncentrerat. Ett annat problem är den fientlighet som uppkommer mellan arbete och kapital. Durkheim menar att det är de stora industrierna som skapar denna konflikt, eftersom arbetarna och ägarna har olika intressen. I tidigare samhällsstrukturer, där företagen var mindre, kunde ägaren och de anställda arbeta sida vid sida mot ett och samma mål. Klassmedvetandet utvecklades alltså även det när allt större arbetsdelning infördes i samhället.

Durkheim (1997) använder begreppet anomi på de problem som uppstår på grund av den vikande kollektiva moralen som den organiska solidariteten för med sig. Anomi följer av att individerna inte har klart för sig vad som är korrekta respektive inkorrekta aktiviteter och handlingar i samhället. Detta på grund av att individen kan känna sig isolerad från samhället och får svårt att känna samhörighet med övriga innevånare. Anomi kan också uppstå när individen inte känner mening i sina arbetsuppgifter.

3.2 Identiteten och pengarnas filosofi

Georg Simmel, som primärt var filosof, var även intresserad av sociologi och lade med sin forskning om små grupper grunden för det som Chicagoskolan senare utvecklades till symbolisk interaktionism. Simmel arbetade i huvudsak med relationer, och då speciellt med den interaktion som uppkommer när individer möts. Det som kanske intresserade honom mest var konflikter och motsättningar som finns mellan individen och de sociala och kulturella strukturer som hon/han tvingas leva efter (Ritzer, 2000).

3.2.1 Gruppens betydelse

Simmels smågruppsforskning intresserade sig för den dynamik som uppstår när människor träffas, och menade, enligt Andersson (1978), att grupperna var en plats där elementärt socialt beteende kunde studeras. Simmel ansåg att sociala processer i en grupp kan vara helt olika med avseende på innehåll, men ändå vara lika i sin form. De strukturella likheterna gör det alltså möjligt att jämföra och studera sociala processer i allmänhet. Simmels forskning om grupper och gruppstorlek ledde till antagandet om att en grupp med tre medlemmar är betydligt mer instabil än en grupp på två eller fyra. Grupper om tre tenderar att falla sönder i en koalition mellan två och ett "isolat". Andersson menar dock att Simmels analys inte är helt korrekt eftersom att en fullständig bild av grupprocesser även måste inrymma hänsyn till hur bland annat auktoriteten i gruppen är fördelad. Denna diskussion återfinns inte Simmels försök att utveckla en geometri för socialt samspel.

Enligt Ritzer (2000) var Simmel ambivalent till gruppstorlekens påverkan på individen

On the one hand, he took the position that the increase in the size of a group or society increases individual freedom. A small group or society is likely to control the individual completely. However, in a larger society, the individual is likely to be involved in a number of groups, each of which controls only a small proportion of his or her total personality (Ritzer, 2000, s. 160f).

Ritzers resonemang leder in på Simmels studie av storstädernas betydelse för individen. Likt Durkheim ansåg Simmel att förhållandena mellan invånarna i den stora staden blir opersonliga, men Simmel fokuserade även på den roll som ekonomin spelade i den mänskliga interaktionen. Storstäderna framkallar relationer baserade på ekonomiska beräkningar snarare än individuell hänsyn och skapar misstänksamhet och aversion mellan invånarna. Även arbetsfördelningen som råder i den stora staden har enligt Simmel en negativ effekt på individen, som reduceras till en kugge i en stor organisation. Denna process, som ses som ett hot mot individens identitet, leder till en reaktion. Individen försöker då betona det som är originellt för att bevara det som är kärnan i hennes/hans personlighet. Storstaden har dock även positiva sidor. Individen kan här uppleva en frihet som är svår att uppnå i ett mindre samhälle. Storstadsmänniskan kan bli medlem i ett stort antal sociala grupper, till exempel politiska partier eller idrottsförbund. Detta behöver emellertid inte leda till att individen helt identifierar sig med en grupp, utan kan fortsätta vara fri genom att hålla en viss distans till de grupper hon/han tillhör (Andersson, 1978).

3.2.2 *The Philosophy of Money*

The Philosophy of Money (1999) är ett av Simmels största verk och är ett bra exempel på hans intresse för mer generella makroteorier. Fokus i verket ligger, som titeln antyder, på pengar, men även på de processer som uppkommer i och med en ekonomi som baseras på pengar och värdeskapande. Simmel behandlar pengar som ett fenomen förbundet med olika komponenter som ingår i individens vardagliga liv, till exempel ägande, individuell frihet och kultur. Problem som uppkommit genom det rådande ekonomiska systemet ses som ett uttryck av mer generella kulturella problem.

Penningekonomin skapar vad Simmel (1999) kallar objektiv kultur på bekostnad av den subjektiva kulturen. Objektiv kultur syftar på de delar som människan producerar, som till exempel konst och vetenskap, och får till slut ett eget liv och tar över hela samhället. Den objektiva kulturen blir allt större ju modernare samhället blir och skapar blasé och cyniska individer, medan den subjektiva kulturen, viljan och kunskapen att skapa och absorbera, helt mister sin betydelse.

The search for mere stimuli in themselves is the consequence of the increasing blasé attitude through which natural excitement increasingly disappears. This search for stimuli originates in the money economy with the fading of all specific values into a mere mediating value ... A money culture signifies such an enslavement of life in its means, that release from its weariness is also evident sought in a mere means which conceals its final significant – in the fact of “stimulation” as such (Simmel, 1999, s. 257).

Simmel (1999) menar vidare att människorna skapar värde genom att producera objekt som de senare skapar avstånd till. Värdefulla objekt är sådana som har ett stort avstånd till individen, ju kortare avstånd desto mindre värde har föremålet eftersom det är lätt att förvärva det. När penningtransaktioner blev en allt större del av samhället såg Simmel att individens betydelse minskade, och pengar blev ett medel som till slut blev ett mål i sig själv. Penningekonomin skapar också en minskad personlig relation till människorna runt omkring oss. I tidigare stadier av samhällsutvecklingen när bytesekonomi rådde interagerade människorna med varandra. Nu interagerar samhällsinnevånaren med positioner, det vill säga anställda som utför en arbetsuppgift. Det paradoxala är, enligt Simmel, att ju mer beroende vi är av någon för vår överlevnad, till exempel en livsmedelshandlare eller hyresvärd, desto mindre vet vi om personen bakom positionen. Individen reduceras till en position som egentligen bara är en liten del av hennes/hans identitet. Positionerna är i sin tur lätt utbytbara delar i en individs ekonomiska liv eftersom

det är lätt att exempelvis byta från en livsmedelsaffär till en annan när den personliga relationen saknas.

4 Chicagoskolans symboliska interaktionism

1892 bildades den sociologiska institutionen på University of Chicago och Chicagoskolans sociologi vann snart stort anseende i såväl USA som Europa. Den tidiga Chicagoskolan karaktäriserades bland annat av en stark anknytning till religion och den generella åsikten var att sociologin skulle intressera sig för sociala reformer. Ett annat av Chicagoskolans kännetecken var viljan att arbeta på fältet och inte bara från arbetsrummet (Ritzer, 2000). Sociologerna vid institutionen diskuterade även urbaniseringen och industrialiseringens positiva och negativa effekter. Chicago var i början av 1900-talet en mycket våldsam stad och Chicagoskolans sociologer studerade bland annat stadens framväxt i termer av koncentriska ringar, där slumområden och rikare bostadsområden befann sig i olika ringar runt omkring citykärnan (Giddens 2000).

Charles Horton Cooley och Georg Herbert Mead kom att bli Chicagoskolans mest inflytelserika sociologer och verkade bland annat under skolans glansdagar på 1920-talet. Efter Meads död förlorade dock traditionen sitt anseende. Enligt Ritzer (2000) berodde detta bland annat på Chicagoskolans intresse för kvalitativa metoder, något som gjorde att forskarna uppfattades som ovetenskapliga av andra sociologer. Andra sociologiska institutioner, främst i USA, började även protestera mot den dominans som Chicagoskolan hade och så småningom uppstod nya sociologiska maktcenter, främst vid Harvard och andra Ivy League universitet. Erving Goffman tillhörde inte den ursprungliga Chicagoskolan, men eftersom han verkar i den symboliska interaktionistiska traditionen, och dessutom utbildade sig vid University of Chicago innefattas även han i detta kapitel. Goffman var främst verksam på 1950-, -60- och -70-talen och kan därför påstås tillhöra en annan tidsanda än Mead och Cooley, även om den teoretiska utgångspunkten var den samma.

Det interaktionistiska perspektivet vilar på antagandena att det sociala livets organisation uppstår ur samhället själv, ur de interaktionsprocesser som äger rum mellan samhällsmedborgarna. Yttre faktorer, så som ekonomi och geografi, har enligt detta perspektiv ingen direkt betydelse för individens handling. Samhället ses som en löst sammanfogad företeelse, bestående av heterogena grupper. Ingen av grupperna betraktas dock som mer grundläggande än någon annan (Cuff & Payne, 1996).

4.1 Jagets uppkomst

George Herbert Mead sägs vara den mest betydelsefulla tänkaren inom den symboliska interaktionismen. Enligt Asplund (1978b) är Meads teori evolutionistisk och försöker förklara medvetande och jagets ursprung. Det är enligt detta synsätt omöjligt att reducera medvetandet till betingade reflexer eftersom det förnekar dess existens, Asplund anser att Mead i stället förklarar själsliga fenomen i behavioristiska termer. Den mest centrala tesen i Meads teorier är enligt Asplund: "*De själsliga fenomenen, medvetande och jag, är sociala produkter; de själsliga fenomenens ursprung återfinns inom socialpsykologins fält*" (Asplund 1978b, s. 135).

4.1.1 Handlingen

Begreppet handling är ett av det mest grundläggande i Meads analys. Handlingen framkallas av en individs behov eller av hinder och problem som kan tänkas uppstå i omgivningen. Handlingen har ett förflutet, ett nu och en framtid eller ändamål, och Asplund (1978b) uppfattar Mead som om handlingen är teleologisk, det vill säga ändamålsstyrd. Människan har den fördelen framför djuren att vi har ett intellekt som kan guida oss i handlingen. Människan kan använda tidigare upplevelser och erfarenheter och kan dessutom på tankemässig väg föreställa sig vad som kommer att hända när en handling väl är utförd (Ritzer 2000).

Ritzer (2000) identifierar fyra olika korrelerade delar i Meads teori som utgör själva handlingen. Det första stadiet är *impulsen* där aktören tvingas reagera på stimuli som kommer från omgivningen. Impulsen består alltså av både omgivning och individ. Aktören kan reagera spontant, men det är mer troligt att individen analyserar situationen och reagerar på ett mer genomtänkt sätt. Den andra delen av handlingen är *perceptionen* där aktören söker efter och reagerar på stimuli som korresponderar till impulsen. Perception består av såväl stimuli som den mentala bild som stimuli skapar. Aktören kan vid en stor mängd stimuli välja vilken som ska reageras på och vilken som ska ignoreras. Det tredje stadiet är *manipulation* där aktören agerar som en respons till impulsen och perceptionen. Enligt Ritzer sker mycket av manipulationen med hjälp av händerna, exempelvis kan ett objekt plockas upp och studeras mer ingående. Processen ger aktören extra tid att fundera på hur hon/han ska reagera och har möjlighet att i tanken gå tillbaka till tidigare erfarenheter. Den fjärde och sista delen av handlingen är *fullbordandet* då aktören utför en handling för att tillfredsställa den ursprungliga impulsen. Mead ser ett

dialektiskt förhållande mellan de fyra delarna och Ritzer menar att hela handlingen inte ska ses som en linjär process utan snarare som en organisk där de senare delarna i praktiken kan föregå och leda till att de tidigare uppstår.

4.1.2 *Jaget och den generaliserande andre*

Mead (1976) anser att jaget har egenskaper som skiljer det från den fysiologiska organismen. Kroppen kan helt separeras från jaget, exempelvis kan individen förlora delar av kroppen utan att det har en inverkan på individens jag. Jaget finns inte vid födseln, utan har en utveckling som uppstår i den sociala erfarenhets- och aktivitetsprocessen. All intelligens inbegriper dock inte jaget. Vardagsaktiviteter som individen utför utan att behöva tänka, kan enligt Mead existera i erfarenheten utan att inta en plats i förhållandet till jaget.

Jaget uppkommer förutom genom språket, också genom leken och spelet. Mead (1976) ser språket som en signifikant symbol som skapas genom att individen som talar påverkas på samma sätt som den som lyssnar. Den vokala gesten fungerar alltså som stimuli för båda parter och är en viktig del i skapandet av individens jag. Även de gemensamma symboler som finns i språket viktiga,

Det som är nödvändigt för kommunikation är att symbolen uppväcker hos oss själva det som den uppväcker hos den andre individen. Den måste ha den sortens universalitet för varje person som befinner sig i samma situation. Det finns en möjlighet för språk, närhelst ett stimuli kan påverka individen som det påverkar den andra (Mead, 1976, s. 117).

I sin diskussion om leken och spelets betydelse utgår Mead (1976) från barnets perspektiv. I leken lär sig barnet att anta andra roller än sin egen. Ritzer (2000) menar att detta leder till att barnet både blir subjekt och objekt, och därför kan påbörja skapandet av sitt jag. I spelet måste barnet däremot kunna anta alla andra spelares attityd. Medspelarna bildar en sorts enhet som enligt Mead (1976) kontrollerar individens respons och handlingar. Individen måste kunna bedöma medspelarnas handlingar för att själv kunna fatta beslut om sina egna, och individen kan alltså påstås kontrolleras av de andra. Mead menar att det är denne andre, den generaliserande andre, som ger jagenheten till individen. Den generaliserande andras attityd är hela samhällets attityd, så länge som den ingår i en organiserad process eller social handling. Det räcker dock inte med att individen antar andra individers attityd gentemot henne/honom själv och varandra inom den sociala processen för att utveckla ett fullständigt jag. Det är också nödvändigt att "... han antar attityderna hos den organiserade sociala grupp till vilken han hör mot den organiserade,

kooperativa sociala aktivitet eller uppsättning sådana aktiviteter i vilken den gruppen är engagerad (Mead, 1976, s. 121)” för att utveckla ett jag i full utsträckning. Mead menar vidare att det är i form av den generaliserande andre som samhället och sociala processer influerar individers beteende, och därmed deras jagskapande. Jaget når alltså sin fulla utveckling genom att arrangera andras attityder till samhällets organiserade gruppattityder, och jaget blir på detta sätt en individuell återspeglning av det generella systemet.

4.2 Det organiska spegeljaget

Charles Horton Cooley sägs tillhöra Chicagoskolan även om han var verksam vid University of Michigan. Han är idag mest hågkommen för sitt arbete om den socialpsykologiska aspekten av det sociala livet. Cooley var, liksom Mead, intresserad av medvetandet, men till skillnad från Mead så skiljer inte Cooley medvetandet från den sociala kontexten. Cooley menade istället att individens medvetande formas av den ständiga interaktionen individer emellan (Ritzer, 2000).

I verket *Human Nature and the Social Order* lägger Cooley grunderna till sin analys av individen i samhället. Han ser de två delarna som beroende av varandra,

... vi ser att individen inte kan skiljas från den mänskliga helheten utan är en levande medlem av den och får sitt liv från helheten genom social och ärftlig överföring, lika verkligt som om människorna bokstavligen var en kropp ... Och, å andra sidan, den sociala helheten är till viss grad beroende på varje individ, eftersom var och en bidrar med någonting till det allmänna livet som ingen annan kan bidra med (Cooley, 1981, s. 21).

Enligt Cooley (1981) så kan en välutvecklad individ enbart existera i, och genom, en välutvecklad helhet. Samhället och individerna kan därför inte ses som åtskiljbara fenomen, de är istället kollektiva och distributiva aspekter på samma sak. Cooley anser att relationerna mellan de två uttrycken är som mellan andra uttryck där det ena betecknar en grupp som helhet och det andra medlemmarna i gruppen, exempelvis armén och soldaterna. Alla grupper i samhället bör betraktas på detta sätt. Skulle det vara till synes omöjligt så menar Cooley att problemet ligger i betraktarens synvinkel, och inte hos föremålen. Människan är bunden till samhället genom såväl ärftliga som samhälliga faktorer, och att betrakta en individ som åtskild är enligt Cooley lika konstlat som att betrakta samhället åtskilt från individen. Cooley kallar sin syn för organisk, och i den synvinkeln ingår även synen på människan som en produkt av samhället.

De drag vi är födda med är sådana som har undergått en social prövning under våra förfäders levnad. Och det som vi får från kommunikation –

språk, uppfostran och liknande – kommer direkt från samhället. Till och med fysiska påverkningar, som mat och klimat, når oss sällan på annat sätt än modifierade och anpassade av sociala förhållanden (Cooley, 1981, s. 34).

Cooley (1981) anser att människan besitter en organisk frihet som är framarbetad i samklang med övriga samhällsmedborgare. Friheten låter honom dock inte göra saker oberoende av samhället. Individen kan fungera på sitt eget sätt, men han/hon måste spela med i det spel som livet fört in henne/honom i.

4.2.1 Spegeljaget

“The looking-glass self”, eller spegeljaget, är ett av Cooleys (1967) mest centrala begrepp. Spegeljaget innebär att individers självuppfattning och identitet är resultatet av de processer som skapas genom interaktion i sociala miljöer. Individen är, enligt detta tankesätt, född med en vag självuppfattning som sedan får möjlighet att utvecklas genom interaktion med, och förståelse för, andra i individens närhet. Särskilt viktigt är hur individen uppfattar hur andra ser henne/honom, och detta är direkt relaterat till individens självkänsla. Huruvida en person är nöjd med sitt eget framträdande beror alltså helt på hur individen uppfattar de omkringgivandes reaktioner. Spegeljaget spelar även en viktig roll i barns utveckling. Att studera hur andra gör och reagerar på olika handlingar ger barnet en känsla av vad som är rätt och riktigt i förhållande till andra, men framförallt en insikt i sitt eget inflytande över människor i sin närhet.

Ritzer (2000) anser att spegeljaget kan brytas ner till tre komponenter som tillsammans bildar individens identitet:

- 1) Vi föreställer oss hur vi framstår inför andra.
- 2) Vi föreställer oss hur andra måste uppfatta oss.
- 3) Vi utvecklar en självkänsla som resultat av vad vi tror att andra tycker om oss.

Cooley (1967) menar att den inbillade föreställningen, nummer två i Ritzers uppställning, inte direkt korresponderar med själva speglingen. Den är snarare en av individen skapad känsla som förvisso påverkas av speglingen i andra. Föreställningar av vad andra tycker om oss kommer alltid uppstå i interaktion med andra, ”we always imagine, and in imagining share, the judgements of the other mind (Cooley, 1967, s. 185).

Eftersom alla sociala reaktioner inbegriper reflexioner av den egna identiteten kan individen påstå leva i en värld av speglar, där varje ny spegel ger en annorlunda bild eller vinkel av individens identitet. Vissa speglar kommer att ge en mer heltäckande, och acceptabel bild än andra. Den renaste spegelbilden ger den relation där individen uppfattar

sig fullständigt förstådd. Det är emellertid omöjligt för individen att fly undan bilder som inte anses stämma eftersom det är så den andra parten i interaktionen uppfattar individens identitet (Johnson, 1981).

Asplund (1978a) anser dock att Cooleys resonemang om spegeljaget har fått oproportionerligt stor uppmärksamhet då han anser att det är en av Cooleys svagare teser. Spegeljaget är endast en liten del av Cooleys samlade teorier och, enligt Asplund, har begreppet relativ svag anknytning till den symboliska interaktionismen.

För att vara symbolisk interaktionist på allvar måste man anknyta, inte bara till tesen att vi inte kan värdera oss själva oberoende av andra, utan också till tesen att vi överhuvudtaget *inte kan tänka* oberoende av andra, och till yttermera visso till tesen att vi överhuvudtaget *inte finns till* oberoende av andra (Asplund, 1978a, s. 131).

Diskussionen om spegeljaget leder på ett naturligt sätt in på Erving Goffmans tankar om interaktionen mellan individer som ett skådespel på en teater. Även Goffman talar om aktörens agerande som ett svar på de signaler han uppfattar från den omgivande publiken.

4.3 Den dramaturgiska interaktionen

Erving Goffmans kanske viktigaste bidrag till den symboliska interaktionismen är hans dramaturgiska perspektiv, där han jämför mänsklig interaktion med ett skådespel. Goffman uppfattar jaget som en produkt av interaktionen mellan en agerande individ och en publik, och inte som något som tillhör individen ensamt (Ritzer, 2000).

... för hans kropp är bara en hängare som en i själva verket kollektiv produkt kommer att fästas upp på för en tid. Och medlen för att producera och bevara ett jag finns inte inuti hängare; de medlen finns i realiteten ofta att söka i de sociala inrättningarna. Där finns en bakre region med alla dess verktyg för att utforma individen, och en främre region med dess fasta rekvisita ... Jaget är en produkt av alla de arrangemangen och är till alla sina delar präglad av den skapelsen (Goffman, 2000, s. 218f.).

Goffman (2000) definierar interaktion som individernas ömsesidiga inflytande på varandras handlingar och sätt att fungera när de befinner sig i varandras omedelbara fysiska närhet. Det som sker på scenen när aktör och publik möts är alltså ett utbyte av inflytande; aktören påverkar publikens handlingar och publiken kan i viss mån styra aktören. Goffman menar vidare att när en individ framträder inför andra individer så projicerar han, medvetet eller omedvetet, en definition av situationen i vilken hans

jaguppfattning ingår som en viktig del. Individens identitet alstras följaktligen genom det skådespel som skapar interaktionen med andra.

4.3.1 Framträdandet

Ett framträdande kan enligt Goffman (2000) ses som den samlade aktiviteten hos en deltagare vid ett givet tillfälle, med syfte att på ett eller annat sätt påverka någon annan av interaktionens deltagare. Den deltagare som framträder kallas för aktören, och de andra som för tillfället deltar i interaktionen är publiken eller åskådarna. De handlingsmönster som är förutbestämda och som rullas upp under framträdandet, och som även kan spelas upp vid andra tillfällen, kallar Goffman för en roll, eller en rutin. Aktören förutsätter att publiken tar rollen på allvar, och att de ska ta åt sig de intryck som skapas inför dem. Aktörens inställning till sin egen roll kan däremot pendla mellan två extremer, där den ena är att hon/han är fullständigt övertygad om äktheten i sitt framträdande, och den andra extremen - den cyniska - där aktören inte tror på den roll hon/han spelar upp. Båda inställningarna är, enligt Goffman, förståeliga, och innebär säkerhets- och försvarsmekanismer för aktören. Goffman menar också att till exempel en yrkesroll över tid kan röra sig från den ena extremen till den andra.

Fasaden får i Goffmans (2000) teori beteckna den del av en individs framträdande som används som en expressiv utrustning. Fasaden hjälper publiken att definiera situationen, och består av både inramning och personlig fasad. Inramningen är platsbunden och består av den rekvisita som ingår i föreställningen, såsom möbler och ytplanering. Den personliga fasaden består å sin sida av de detaljer som intimt förknippas med aktören själv, och som förväntas följa med aktören var hon/han än befinner sig. Exempel på personlig fasad är gester, kläder och ålder. Den personliga fasaden bildas av stimuli som kan delas in i uppträdande, som upplyser åskådarna om individens temporära rituella tillstånd, och manér, som refererar till de stimuli som ger publiken besked om vilken roll aktören räknar med att spela. Det vanliga är att uppträdande och manér överensstämmer, men Goffman menar att de även kan råka i strid med varandra.

4.3.2 Vad är verkligt?

Aktören behöver inte vara ärlig i sitt framträdande, utan kan tvärtom dölja ofördelaktiga sidor och detaljer som inte passar i den roll aktören för tillfället antar. Det är också möjligt för aktören att få publiken att tro att den spelade rollen är den enda, eller i alla fall den viktigaste, roll aktören brukar spela. Publiken utgår i sin tur från att den individ de får

projicerad stämmer med vad aktören verkligen är. Enligt Goffman (2000) förekommer därför ”publiksegregation”.

Genom publikåskillnaden försäkras sig individen om att de som han spelar en av sina roller för inte är samma individer inför vilka han spelar en annan roll i en annan inramning ... om de agerande försökte upphäva den åtskillnaden, eller segregationen, och om den illusion som den åstadkommer, skulle deras publik i många fall sätta stopp för det (Goffman, 2000, s. 50).

Publiken har alltså även den intresse av att upprätthålla den roll som aktören spelar. Goffman (2000) menar att åskådarna vid vissa tillfällen vill hålla en social distans till aktören och ge denne utrymme för att bygga upp ett intryck efter eget val. Detta kan ske för aktörens eller publikens bästa, som ett skydd eller ett hot, och som skulle upplösas om det utsattes för närmare granskning.

Enligt Goffman (2000) tycks det finnas två allmänt accepterade uppfattningar om individens beteende; det äkta, uppriktiga eller hederliga agerandet och det falska. Om åskådarna ska bli övertygade om aktörens agerande är det nödvändigt att de kan lita på att det är uppriktigt. Det finns dock inte bara två extremer, utan snarare ett kontinuum. Goffman menar vidare att en aktör som en gång spelat en roll uppriktigt och på fullt allvar, även senare kan spela en påhittad variant av samma roll. Aktören kan även övertygande spela roller som andra i hans närhet spelat upp för henne/honom. Vi agerar alltså alla bättre än vi själva vet om.

En status, en position eller en social ställning är inte en materiell sak som man tar i besittning och sedan skyltar med; den är ett mönster av ändamålsenligt uppträdande, sammanhängande, utsmyckat och klart artikulerat. Om den rollen utförs med lätthet eller tafatthet, med medvetenhet eller inte, svekfullt eller uppriktigt, så är den inte desto mindre något som måste ageras och framställas, någonting som måste realiseras (Goffman 2000, s. 71).

5 Den nya tidens identitet

Den informationsteknologiska revolutionen och kapitalismens omstrukturering har enligt den spanske sociologen Manuel Castells (2000) framkallat en ny samhällsform, *nätverks-samhället*. Dess utmärkande drag är globalisering av strategiskt avgörande ekonomiska aktiviteter, nätverk som organisationsform samt flexibilitet och instabilitet i arbetet. På detta följer oundvikligen en omvandling av samhällsinvånarnas livsvillkor samt av tidens och rummets grundvalar. I en tid där rikedom och makt flyter fritt blir jakten på identiteten, individuell eller kollektiv, en huvudkälla till social mening. Identiteten blir,

enligt Castells (1999), ibland den enda källan till mening i en historisk period som präglas av organisatoriskt sönderfall och institutioner som tappat sin legitimitet. Människan organiserar inte längre sin mening efter vad hon gör, utan snarare efter vad hon tror hon sig vara.

Castells vill i sin analys ge en helhetsbild av de konsekvenser som uppstått till följd av den informationsteknologi som började utvecklas i USA på 1970-talet. Den teknologiska revolutionen ledde till en omstrukturering av det kapitalistiska systemet och Castells kallar det nya funktionssättet för ett informationssamhälle (Ritzer, 2000). Castells antar en makroteoretisk utgångspunkt och intresserar sig främst för de storskaliga samhälliga förändringarna. Analysen kretsar dock även kring individens plats i det nya samhället och hur individuella och kollektiva identiteter påverkas av nätverks- och informationssamhället.

5.1 Identiteten i nätverkssamhället

Castells (2000) menar att identiteten är människors källa till erfarenhet och mening och att en enskild individ kan ha en mängd olika identiteter. Detta ger emellertid upphov till slitningar och motsägelser i jagpresentationen. Identiteten måste därför skiljas från det som sociologer av tradition kallat roller och rolluppsättningar.

Roller (till exempel att vara arbetare, mor, granne, militant socialist, fackföreningsmedlem, basketspelare, kyrkobesökare eller rökare, på en och samma gång) definieras enligt normer som struktureras av institutioner och organisationer i samhället. Deras relativa betydelse för att påverka människors beteende är beroende av förhandlingar och arrangemang mellan individerna och dessa institutioner och organisationer. Identiteter är däremot källor till mening för och av aktörerna själva, och de konstrueras genom en urskiljningsprocess (Castells, 2000, s. 20).

Identiteten uppstår, enligt Castells (2000), först när och om en social aktör internaliserar dominerande institutioner och konstruerar sin mening kring denna internalisering. Identiteten organiserar individens symboliska identifikation med det syfte hennes/hans handlande har. Castells anser att alla identiteter är konstruerade utifrån olika byggstenar, som historia, geografi, biologi, kollektiva minnen, maktapparaten och religiösa uppenbarelser. Individer, sociala grupper och samhällen bearbetar sedan dessa byggstenar för att passa de sociala bestämmelser och kulturella projekt som gäller i den givna tidsramen.

5.1.1 Identitetsbyggandet

Den sociala identitetskonstruktionen påverkas alltid av maktrelationer och Castells (2000) urskiljer tre former för upphov till identitetsbyggnad. Den *legitimerande identiteten* skapas av de i samhället dominerande institutionerna för att utvidga och rationalisera dominansen över medborgarna. Denna typ av identitetsskapande leder, enligt Castells, till ett civilt samhälle, det vill säga ett samhälle som återskapar en identitet som tillåter en strukturell dominans med utgångspunkt i organisationer och institutioner. Det civila samhället har dock djupa rötter i folket och detta gör att den politiska makten kan bytas ut utan våldsam angrepp. Ett samhälle med en legitimerande identitet är ofta ett starkt nationalistiskt samhälle. *Motståndsidentitet* alstras av aktörer som har nedvärderats och stigmatiserats av den rådande makten. Aktörerna skapar därför gemenskaper för att överleva, och som motstånd. Castells anger denna typ av identitetsbyggande som den viktigaste i samhället, eftersom den bygger på kollektiv opposition mot ett annars outhärdligt förtryck. Etnisk baserad nationalism uppstår ofta ur en känsla av främlingskap och exempel på motståndsidentiteter är religiös fundamentalism och territoriell gemenskap. *Projektidentiteten* skapas när aktörer bygger en ny identitet som omdefinierar deras position i samhället, och därmed hela samhällsstrukturen. Castells använder feminismens vilja till förändrad syn på kvinnan, och till följd av detta ifrågasättande av hela det patriarkaliska samhället, som exempel på projektidentitet. Identitetsbyggandet skapar ett projekt om ett annorlunda liv.

För de aktörer som motsätter sig den individualisering av identiteten som uppstår i det nya nätverkssamhället är kulturell gemenskap på religiös, nationell eller territoriell grund huvudalternativen. Dessa kulturella gemenskaper kännetecknas av tre huvuddrag. De framstår som reaktioner på de rådande sociala normerna. De är defensiva identiteter som ger aktören skydd mot en skrämmande yttvärld och de är kulturellt konstruerande. Med detta menas att de är organiserade kring värden som kännetecknas av specifika koder för självidentifikation, till exempel de troendes gemenskap eller den lokala geografin. Den kulturella gemenskapen blir en reaktion mot globaliseringen som upplöst autonomi hos institutioner, organisationer och kommunikationssystem där människan lever. Reaktionerna riktar sig också mot nätverk och flexibilitet som suddar ut tillhörighetens gräns och skapar instabilitet i arbetet, rummet och tiden. När världen blir för stor för att kunna kontrolleras vill människan krympa den så att den åter känns hanterbar. I kontrast

till det differentierade civila samhället är de kulturella gemenskaperna homogena, och har möjlighet att erbjuda tillflykt, skydd, vishet och tröst (Castells, 2000).

6 Avslutande diskussion

Det är tydligt, och ingen överraskning, att mikro- och makroteoretiker uppfattar identitetsprocessen olika. Durkheim, Castells och i viss mån Simmel ser individen, och därmed identiteten, som skapad av dem omkringliggande samhället. De symboliska interaktionisterna uppfattar däremot den jagskapande processen som en konsekvens av interaktion mellan samhällets individer.

Diskussionskapitlet börjar med en jämförelse av Durkheim, Simmel och Castells makroteorier för att försöka finna likheter mellan teorierna som skapats i radikalt olika samhällsmiljöer, men som ändå utgår från omvälvningar i individens livsvillkor.

6.1 Paradigmskiften

Såväl Durkheim och Simmel som Castells verkade vid, vad de uppfattade som, stora paradigmskiften. Övergången från jordbrukssamhälle till industrialism och från ett liv på landet till den utvecklade, urbaniserade, storstaden påverkade och fascinerade Durkheim och Simmel, och fenomenen stod ofta i fokus för deras forskning. Durkheim skriver om arbetsdelningens anomi, om den fientlighet som uppkommer mellan kapital och arbetare och den vikande moralen i det industrialiserade samhället. Simmel, i sin tur, analyserar den objektiva kulturens cyniska medborgare och individens behov av att skapa avstånd till såväl objekt som andra individer.

Dessa tendenser går att finna även i Castells verk nära 100 år senare. Även Castells ser ett nytt samhälle skapas, nätverkssamhället, som tvingar oss omvärdera allt det vi trodde oss vara säkra på. Världen blir både större och mindre, och globaliseringens nya villkor och den världsomspännande kapitalismen skapar nya levnadsvillkor för individen, precis som vid industrialiseringens genombrott. Castells ser, liksom Durkheim och Simmel, nya förutsättningar för individens identitetsskapande. Där Durkheim såg klassmedvetenhetens verkliga uppkomst, ser Castells en vilsen individ på jakt efter något verkligt att konstruera sitt liv och jag runt. Teorierna har alltså i viss mån samma utgångspunkt; den främmande och svårbegripliga omvärlden. Durkheim och Simmel, men även Castells, ser dock även de nya möjligheter som samhällsomvälvningarna skänker individen.

6.1.1 *Positiva bieffekter*

De tre teorierna kan påstås ha tillkommit för att försöka förklara det nya samhälle som börjat växa upp runtomkring teoretikerna. Omvärlden ses som skrämmande och svårpåverkad, men det finns även hopp. Durkheim ser de positiva effekterna som den organiska solidariteten medför och den högre levnadsstandard som det nya arbetssättet för med sig. Han ser även nya möjligheter för individen att utvecklas oberoende av andra i hennes/hans närhet. Ett arbetssätt som kräver att individerna har olika egenskaper och färdigheter ger också möjligheter, och behov av, att utvecklas i sin egen riktning. Durkheim förutspår också att samhället nu kan präglas av fred istället för konflikt eftersom alla inte behöver konkurrera om samma positioner i samhället.

Även Simmel ser storstadens fördelar. Individen upplever i staden en frihet som är omöjlig att uppnå på landsbygden där individen i högre grad kontrolleras och styrs av de andra i samhället. Utbudet av intresse- och idrottsföreningar i storstaden låter individen finna sin egen identitet genom att få inspiration från och interagera med, men inte vara helt kontrollerad av, andra. Det är svårare att hos Castells finna positiva resultat av den nya ordningen. Det som kan tolkas positivt är dock de oändliga möjligheter till identitetsskapande som nätverkssamhället erbjuder, även om det ses som ett sätt att motverka de fenomen som samhället skapat. Skapandet av olika identitetsformer ser Castells som en reaktion på samhällets krafter, och inte, som hos Durkheim och Simmel, som samhällsordningens stora fördel. När Durkheim och Simmel ser fördelar, tolkar Castells förändringarna och dess verkningar som något stressande och tyngande för individen, något som måste motverkas och bekämpas.

6.2 **Identitetens skapande**

Mead, Cooley och Goffman var inte intresserade av att förklara jagskapandet i förhållande till samhället, utan snarare i förhållande till andra individer. De tre har samma utgångspunkt; individen skapas i interaktion med andra i hennes/hans närhet, men de använder sig av olika metaforer och processer för att förklara det faktiska identitetsskapandet. Mead väljer att analysera leken och spelet, och hävdar att det är i dessa interaktionsaktiviteter som individen tvingas ta ställning till sin egen roll och till den generaliserande andre. Även Cooley talar om barnets jagskapande och om individens speglade i andra för att upptäcka sig själv. Goffman är däremot oprecis i fråga om

individens ålder, och koncentrerar sig istället på jaget som en produkt av interaktion mellan en agerande individ och en publik.

Både Cooley och Goffman erkänner interaktionen som ett spel mellan individer, även om de formulerar sig olika. Cooley menar att andras uppfattningar är viktiga för individens jaguppfattning och att identiteten skapas av reaktioner hos interaktionens medlemmar. Goffman utvecklar dessa tankar och uttrycker sig mer tydligt i sin jämförelse med ett skådespel. Han talar också om möjligheten att spela upp en roll som inte är sann, något som Cooley inte diskuterar mer utförligt. Han menar istället att varje individ vi interagerar med har olika uppfattningar av oss, vi får olika återspeglings från olika individer. Den renaste spegelbilden, och därmed det sanna jaget, kan vi endast få från de individer som fullständigt förstår oss. Individen kan alltså inte medvetet framställa en identitet som inte är sann, utan den ligger snarare i betraktarens öga.

Meads analys av individens handling kanske inte säger så mycket om själva skapandet av jaget, men ger ändå en insikt i hur individen hanterar sin omgivning. Handlingen är teleologisk, vilket innebär att individen handlar efter behov. Handlingen är även en respons på stimuli och Mead menar att människan kan använda sin tidigare erfarenhet i sitt beslut om handling. I handlingen kan individen analysera situationen och reagera på ett genomtänkt sätt, något som borde gälla även för interaktionen. I handlingen medger Mead att individen kan välja vilken stimuli hon/han ska reagera på. Detta skulle kunna liknas vid Goffmans medvetne aktör som väljer roll efter tillfälle och ändamål, och som vid behov kan spela upp tidigare använda roller. Meads medvetne aktör skiljer sig dock från Cooleys, i det att den senare uppfattar individen som mottagare av intryck som är svåra att värja sig ifrån. Speglingarna av den egna personligheten slår alltid emot individen, och varje spegling påverkar den identitetsskapande processen.

6.2.1 Samhällets påverkan

Mead lägger, förutom leken och spelet, även tyngd vid den vokala gesten och gemensamma symboler för att förklara skapandet av ett jag, fenomen som Goffman och Cooley tar för givet. Goffman menar istället att fasaden är viktig, något som skulle kunna korrespondera mot Meads gemensamma symboler och vokala gester. Goffmans fasad hjälper publiken att definiera situationen, men är också, precis som Meads attribut, delar av det stimuli som är nödvändigt för att interaktionen och därmed jagskapande, ska äga rum.

Meads analys av den generaliserande andre representeras i Goffmans teori av publiken och hos Cooley av den sociala miljö som individen rör sig i. Där Goffman bara koncentrerar sig på den publik som för tillfället medverkar i interaktionen, anser Mead att den generaliserande andre, som representeras av barnets medspelare, egentligen är hela det omgivande samhället. Jaget blir i den meningen en social produkt. Samhället i stort ska dock inte ses som något som styr individen. Den symboliska interaktionismens syn är att samhället är en löst sammanfogad enhet som är under ständig påverkan från dess innevånare. Enligt Cooley kan samhället inte skiljas från dess medborgare, och inte heller kan individen skiljas från den mänskliga helheten. Även Cooleys sociala miljö torde, liksom Meads generaliserande andre, alltså kunna tolkas som hela det omgivande samhället.

6.3 Dryga hundra år av identitetsskapande

Det är nu klarlagt att det inom makro- respektive mikroteorierna finns mycket som både skiljer och förenar, och frågan är om de två vetenskapliga angreppssätten kan jämföras med varandra. En av de mest grundläggande skillnaderna är synen på samhället. Durkheim ser samhället som sammansatta av sociala strukturer som är externa till, och tvingande för, individen. Cooley ser däremot samhället som oskiljbart från medborgaren. De båda är så intimt förknippade att det är svårt att säga vilken som påverkar den andra.

Simmel har tidigare i diskussionen behandlats som makrosociolog, men anses i allmänhet som en av de mest betydelsefulla mikrotänkarna. Han var en av föregångarna inom symbolisk interaktionism och hans arbete om gruppens interaktion har fått stor betydelse. Mead, Cooley och Goffman talar om interaktion mellan individer, men går inte närmare in på interaktionsgruppernas storlek, något som Simmel ansåg vara betydelsefullt. Att gruppen var det ställe där elementärt socialt beteende kan studeras verkar Chicagotänkarna ta för givet då både Meads analys av barns spel och Goffmans tankar om skådespel faktiskt är studier av olika isolerade grupper. Simmel menade också att processerna i en grupp kan vara olika med avseende på innehåll men ändå lika i sin form, något som gör det meningsfullt att studera en rad olika fenomen inom ramen för gruppstudier.

Simmels tankar om det industrialiserade samhällets reducerande av person till position återkommer även hos Castells, fast i en annorlunda form. Simmel anser att processen då individen blir en position är en negativ effekt av penningekonomin, något som gör

individen till en lätt utbytbar kugge i ett stort maskineri. I det nya nätverkssamhället menar Castells att individen försöker ta tillbaka delar av sin förlorade identitet genom att organisera sin mening efter vad hon/han tror sig vara, och inte efter vad hon/han faktiskt är. Nätverkssamhället skulle alltså kunna ses som en återgång till ett samhälle där individen värderas efter sitt eget jag, och inte efter sin position på arbetsmarknaden.

6.3.1 Multipla identiteter och identitetsformer

Castells erkänner att en individ kan ha en mängd olika identiteter. Även Goffman skulle kunna tolkas på det sättet då han menar att individen kan spela upp många olika roller. Beroende på publik kan individen anpassa sitt framträdande, och varje roll skulle därför kunna vara en identitet. Castells menar dock att rollbegreppet måste skiljas från det identitetsbegrepp han använder. Castells identitet konstrueras av externa byggstenar som historia och religion, medan Goffmans jag skapas genom interaktion med publiken och konstrueras följaktligen, med Castells ord, av samhällets normer, institutioner och organisation. Det är alltså svårt att jämföra Goffmans, eller någon symbolisk interaktionist, rollskapande med Castells identitetsbyggande som utgår från ett mer strukturalistiskt perspektiv.

Castells är också mycket mer systematisk i sin identitetskonstruktion och anger olika former för upphov till identitetsbyggandet. Mead, Cooley och Goffman talar om det som Castells närmast benämner legitimerade identitet. Arbetsdelningens anomi som Durkheim talar om skulle med Castells termer kunna leda till en motståndsidentitet, eller möjligtvis en projektidentitet. Durkheim menar att individen blir isolerad från samhället och har svårt att känna samhörighet med övriga innevånare. Anomin kan även leda till motsättningar mellan arbete och kapital, och Castells motståndsidentitet som bygger på en opposition mot det rådande samhället kan därför uppstå. Alternativt kan projektidentiteten sägas hjälpa individen att omdefiniera sin position i samhället, och därmed samhällsstrukturen. Övergången från mekanisk till organisk solidaritet skulle med Castells termer kunna bero på att en projektidentitet, som förändrade individernas inställning till samhället, uppstod.

7 Källförteckning

Andersson, Bo (1978). Georg Simmel. I: Asplund, Johan (red) (1978). *Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia*. Stockholm, Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Aspers, Patrik (2002). Interaktionsformer. I: *Sociologisk forskning* 1:2002.

Asplund, Johan (1978a). Charles H. Cooley. I: Asplund, Johan (red) (1978). *Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia*. Stockholm, Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Asplund, Johan (1978b). Georg Herbert Mead. I: Asplund, Johan (red) (1978). *Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia*. Stockholm, Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Calais, Sonja (1978). Emile Durkheim. I: Asplund, Johan (red) (1978). *Sociologiska teorier. Studier i sociologins historia*. Stockholm, Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Castells, Manuel (1999). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur, band 1. Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg; Daidalos.

Castells, Manuel (2000). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur, band 2. Identitetens makt*. Göteborg, Daidalos.

Cooley, Charles Horton (1967). *Human nature and the social order*. New York, Schocken Books.

Cooley, Charles Horton (1981). *Samhället och individen*. Göteborg, Bokförlaget Korpen.

Cuff, E.C. & Payne, G.C.F. (red) (1997). *Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Göteborg, Bokförlaget Korpen.

Durkheim, Emile (1997). *The Division of Labor in Society*. New York, The Free Press.

Giddens, Anthony (2000). *Sociologi*. Lund, Studentlitteratur.

Goffman, Erving (2000). *Jaget och maskerna. En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm, Bokförlaget Prisma.

Holme, Idar Magne och Solvang, Bernt Krohn (2001). *Forskningsmetodik*. Lund; Studentlitteratur.

Johnson, Doyle Paul (1981). *Sociological Theory. Classical founders and contemporary perspectives*. New York, John Wiley & Sons.

Mead, George Herbert (1976). *Medvetandet, jaget och samhället från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund, Argos Förlag AB.

Ritzer, George (2000). *Sociological Theory*. London, McGraw-Hill Higher Education.

Simmel, Georg, (1999). *The Philosophy of Money*. London, Routledge.

Thurén, Torsten (2001). *Källkritik*. Stockholm; Liber.